95- سورة التين- مكية

النوبة الاولى

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ بنام خداوند فراخ بخشايش مهربان.
وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ (1) بانجير و بزيتون.
وَ طُورِ سِينِينَ (2) و بكوه نيكو.
وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (3) و باين شهر بى‌بيم.
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ كه بيافريديم مردم را فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (4) در نيكوتر نگاشتى.
ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِينَ (5) آن گه او را فروتر همه فروتران كرديم.
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مگر ايشان كه بگرويدند و كردار هاى نيك كردند فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (6) ايشان راست مزدى ناكاست.
فَما يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ (7) آن كيست كه ترا دروغزن گيرد در خبر رستاخيز ؟
أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ (8) اللَّه نيست راست حكم‌تر همه حاكمان؟
انجير ۽ زيتون جو قسم آهي .(1) ۽ طُور سينا جو.(2)
۽ هِن اَمن واري شهر (مڪي) جو (قسم).(3)
ته بيشڪ ماڻهوءَ کي تمام سهڻي نموني پيدا ڪيوسون .(4)
وري سڀني کان هيٺاهين کان هيٺ موٽايوسونس . (5)
پر جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا تن لاءِ اَڻ کُٽ اجر آهي . (6)
پوءِ (اي ماڻهو) هن (نصيحت) پڄاڻا ڪهڙي شيءِ توکي عملن جي بدلي ملڻ بابت منڪر بڻائي ٿي؟ (7)
حاڪمن جو وڏو حاڪم الله نه آهي ڇا؟ (8)

النوبة الثانية

اين سوره هشت (8) آيتست، سى و چهار (34) كلمه (لفظ)، صد و پنجاه (150) حرف اكر،
جمله به مكه فرو آمد بقول مفسّران، مگر ابن عباس كه گفت: مدنى است و به مدينه فرو آمده.
و درين سوره ناسخ و منسوخ نيست، مگر يك آيت كه لفظ آن محكم

است و معنى منسوخ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ؟ معنى اين آيه منسوخ است بآيت سيف لانّ معناها خلّ عنهم و دعهم.
و در خبر است از ابى بن كعب از مصطفى (صلي الله عليه وسلم) گفت: «هر كه سوره «و التّين» برخواند اللَّه تعالى او را در دنيا دو چيز دهد: يكى عافيت، ديگر يقين و بعدد هر كسى كه اين سوره برخواند او را روزه يك روز بنويسند.
وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ: قال ابن عباس و الحسن و المجاهد و مقاتل و الكلبى و عطاء بن ابى رباح: هو تينكم الّذى تأكلون و زيتونكم الّذى تعصرون منه الزّيت
و خصّ «التّين» بالقسم لانّه يشبه ثمار الجنّة ليس فيه و ما يبقى و يطرح،
و خصّ «الزّيتون» لكثرة منافعه و لانّه لا دخان لدهنه عند الايقاد و لا لحطب شجره.
«وَ الزَّيْتُونِ» شجرة مباركة جاء بها الحديث و هي ثمرة و دهن يصلح للاصطباغ و الاصطباح.
و قال قتادة: «التّين» الجبل الّذى عليه دمشق
«وَ الزَّيْتُونِ» الّذى عليه بيت المقدّس و هما جبلان ينبتان التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ
و قيل: هما مسجدان بالشّام.
قال محمد بن كعب: «التّين» مسجد اصحاب الكهف «وَ الزَّيْتُونِ» مسجد ايليا.
و قيل: هو قسم بجميع نعم اللَّه الّتى منها «التّين» و هو طعام «وَ الزَّيْتُونِ» و هو ادام و اللَّه اعلم.
وَ طُورِ سِينِينَ يعنى: الجبل الّذى كلّم اللَّه عزّ و جلّ عليه موسى (عليه السلام) بمدين و اسمه زبير و معنى: «سينين»: الحسن المبارك المزيّن، و اعطى رسول اللَّه (صلي الله عليه وسلم) امامة بنت ابنته زينب قلادة و قال لها: سنه، سنه، سنه، اى حسن، حسن، حسن و هى لغة حبشيّة.
و اصل «سينين» «سيناء»، و «سيناء» مفتوحة السّين و مكسورتها.
و انّما قال هاهنا: «سينين» لانّ باج الآيات النّون و هكذا قوله: وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ فهو الآمن كقوله: «حرما آمنا» لكن ذكره على باج آيات السّورة كما قال في سورة الصّافّات: «سلام على الياسين» و هو الياس فخرج

على باج آيات السّورة و الكلام في مدح الجبل بالحسن من قبل النّبات و الشّجر و الماء به.
وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ يعنى: وَ هذَا الْبَلَدِ الآمن اهله و هو مكة كقوله: «وَ مَنْ دَخَلَهُ كانَ آمِناً» يأمن فيه النّاس في الجاهليّة و الاسلام و قيل في معنى «الامين»: اى مأمون على ما اودعه اللَّه من معالم دينه.
قال المبرّد: هى اربعة اجبل طور تيناء و هو دمشق، و طور زيتاء و هو بيت المقدس، و طور سيناء و هو جبل موسى (عليه السلام)، و طور تيمنايا و هو مكة هذه اقسام و المقسم عليه.
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ اى اعدل قامة و احسن صورة و ذلك انّه خلق كلّ حيوان منكبّا على وجهه الّا «الانسان» خلقه مديد القامة يتناول مأكوله بيده، مزيّنا بالعقل و التّمييز، و المراد بالانسان آدم (عليه السلام) و قيل: هو عامّ في المؤمنين و الكافرين.
و قيل: هو خاصّ في ابى جهل:
و قيل: في عتبة و شيبة و التّقدير: في تقويم أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ.
ثُمَّ رَدَدْناهُ يعنى: «الانسان» أَسْفَلَ سافِلِينَ يعنى: الى الهرم و الخرف و ارذل العمر لكيلا يعلم من بعد علم شيئا فيضعف جسمه و يذهب عقله و ينقص عمره و السّافلون هم الضّعفاء من المرضى و الزّمنى و الاطفال فالشّيخ الكبير
«اسفل» من هؤلاء جميعا
و «أَسْفَلَ سافِلِينَ» نكرة تعمّ الجنس كما يقولون: فلان اكرم قائم.
فاذا عرّفت قلت القائمين. و في مصحف عبد اللَّه: «اسفل السّافلين»
و قال الحسن و مجاهد و قتادة: «ثُمَّ رَدَدْناهُ» الى النّار يعنى: الى «أَسْفَلَ سافِلِينَ» لانّ جهنّم بعضها «اسفل» من بعض.
و قال ابو العالية: يعني: الى النّار في اقبح صورة
ثمّ استثنى فقال: إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فانّهم لا يردّون الى النّار و من قال بالقول الاوّل قال رددناه «أَسْفَلَ سافِلِينَ» فزالت عقولهم و انقطعت اعمالهم فلا تكتب لهم حسنة إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فانّه يكتب لهم بعد الهرم و الخرف مثل الّذى كانوا يعملون في حال الشّباب و الصّحة.
قال ابن عباس: هم نفر ردّوا الى ارذل العمر على عهد رسول اللَّه (صلي

الله عليه وسلم) فانزل اللّٰه عذرهم و اخبر انّ لهم اجر الّذى عملوا قبل ان تذهب عقولهم.
قال عكرمة: لم يضرّ هذا الشّيخ كبره اذ ختم اللّٰه له باحسن ما كان يعمل، و روى عن ابن عباس قال: إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ اى إِلَّا الَّذِينَ قرءوا القرآن
و قال: من قرأ القرآن لم يردّ الى ارذل العمر.
فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ اى غير مقطوع لانّه يكتب له كصالح ما كان يعمل.
ثمّ قال: فَما يُكَذِّبُكَ و قيل: ايّ شيء «يُكَذِّبُكَ» و في المخاطب به قولان:

- احدهما انّه «الانسان» و المعنى: «فما» يحملك على الكذب بعد هذا القسم و بعد هذا البيان بِالدِّينِ يعنى: بالجزاء و البعث.
- و قيل: ما يعرّضك للكذب و ما يحملك على التّكذيب ايّها «الانسان» بعدما عاينت من دلائل التّوحيد.

ميگويد: اى آدمى بعد ازين دلائل توحيد كه معاينت ديدى و بعد از آنكه قسمها ياد كرديم و روشن باز نموديم، چه چيز ترا برين دروغ ميدارد كه ميگويى جز او بعث نيست و فردا خداى با خلق شمار نكند و پاداش ندهد؟

- و القول الثّاني الخطاب للنّبىّ (صلي الله عليه وسلم) و فيه اضمار، اى فَما يُكَذِّبُكَ بعد هذا البيان و بعد هذه الحجّة و البرهان الّا جاحد؟
- و قيل: معناه: من ينسبك يا محمد الى الكذب بعد هذا البيان و بعد قدرتنا على خلق «الانسان» و تقويمه. اى كلّ شيء يصدّقك و يشهد لما جئت به.

و قال الفراء «فما» الّذى «يُكَذِّبُكَ» بانّ النّاس يدانون باعمالهم كانّه قال: فمن يقدر على تكذيبك بالثّواب و العقاب بعدما تبيّن له من خلقنا «الانسان» على ما وصفنا.
أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ اى باقضى القاضين. و قال مقاتل: أَ لَيْسَ اللَّهُ يحكم بينك و بين اهل التّكذيب يا محمد؟! و قيل: هو من الحكمة، و الحاكمون هم الحكماء و اللّٰه عزّ و جلّ احكمهم صنعا و تقديرا.
روى: انّ النّبىّ (صلي الله عليه وسلم):

- كان اذا قرأ هذه الآية، قال: «بلى و انا من الشّاهدين»

- و يأمر بذلك على ما قال (صلي الله عليه وسلم): «من قرأ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ فليقل: «بلى و انا على ذلك من الشّاهدين» جيڪو اليس الله باحكم الحاكمين پڑهي ته کيس (پنهنجي دل ۾ آهستي) «بلى و انا على ذلك من الشّاهدين» پڑهڻ گهرجي. اهڙي نموني ٻين قولن جي هيٺن پڑهي،
- و من قرأ: «أَ لَيْسَ ذلِكَ بِقادِرٍ عَلى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتى» فليقل: «بلى».
- و من قرأ: «فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ» فليقل: «آمنّا باللّه».
- و في رواية اخرى من قرأ في آخر سورة المُلك: «فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِماءٍ مَعِينٍ» فليقل: «اللَّه».

اگر خواننده قرآن در نماز خواند این آیات، یا بیرون از نماز، این کلمات كه در خبر است بگوید و اگر امام باشد در نماز همچنین بگوید و قوم بر متابعت امام همچنین بگویند.

النوبة الثالثة

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ قلوب العارفين باللّه عرفت، و ارواح الصّدّيقين باللّه الفت، و فهوم الموحّدين بساحات جلاله ارتفعت، و نفوس العابدين بالعجز عن استحقاق عبادته اتّصفت، و عقول الاوّلين و الآخرين بالعجز عن معرفة جلاله اعترفت.

نام خداوندى كه عقول عقلاء در ادراك جلال او خيره شده، آبروى متعزّزان در آب جمال او تيره گشته، فهمهاى خداوندان فطنت از دريافت صفات كمال او عاجز آمده. خلق عالم جمله جانها بر من يزيد عشق نهاده و جز حسرت و حيرت سود ناكرده، همه عالم را ببوى و گفت و گوى خشنود كرده و جرعه‌اى از كأس عزّت خود بكس نداده:

ای گشته اسير در بلای تو — آن کس که زند دم ولای تو

عشّاق جهان همه شده واله — در عالم عزّ کبريای تو

** **

قوله: وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ اللَّه تعالى در ابتداء اين سوره بچهار چيز از مخلوقات قسم ياد ميكند كه لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ انسان آدم

است (علیه السلام) یعنی: آدم را بنیکوتر صورتی آفریدم و او را از جمله مخلوقات برگزیدم، رقم محبّت برو کشیدم و شایسته بساط خویش گردانیدم، عناصر حس و جواهر قدس و منابع انس در قالب وی پیدا کردم و آن گه مقرّبان حضرت را و باشندگان خطّه فطرت را فرمودم که: پیش تخت وی پیشانی بر خاك نهید و بندهوار سجده آرید که خواجه اوست و شما چاكرانايد، دوست اوست و شما بندگانايد.

خاك بر سر کسی که عزّ پدر خود آدم نداند و شرف و جاه و منزلت وی نشناسد و درین قالب خاکی جز باسمی و جسمی و رسمی راه نبرد. خبر ندارد که آدم خود عالمی دیگرست.

عالم دواست: یکی عالم آفاق، دیگر عالم انفس و ذلك قوله: «سَنُرِيهِمْ آياتِنا فِي الْآفاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ». عالم انفس آدم است و آدمیزاد،

** **

رب پاڪ جي قول (والتين، والزيتون والطورسينين و هٰذالبلدالامين..)، ۾ رب پاڪ پنهنجي مخلوقات جي چئن شين جو قسم کڻي ياد ٿو ڏياري ته بيشڪ اسان انسان کي سڀني کان سهڻي سانچي (تقويم) ۾ پيدا ڪيو آهي. مطلب ته مون آدم کي سڀني مخلوقات کان پلو ۽ سهڻي وٽندڙ صورت وارو ڪري پيدا ڪيو آهي، ۽ کيس سڀني مخلوق کان پلارو چونڊيل برگزيدو ڪيو اٿم.

مفسر چوي ٿو ته خاڪ ان جي مٿي ۾ جنهن پنهنجي ڏاڏي آدم جي عزت نه سُڃاتي. ۽ ان جو شرف ۽ جاهه ۽ منزلت نه سڃاتا، ۽ هن خاڪي قالب ۾ سواءِ نالي، بدن، ۽ رسم کان ٻاهر واٽ هٿ نه ڪيائين. جنهن کي خبر ناهي ته آدم خود هڪ ٻيو عالم (جهان) آهي.

عالم آفاق ۽ عالم انفس جي ڀيٽ

چنان که در عالم آفاق زمین است و آسمان و آفتاب و ماه و ستارگان و نور و ظلمت و رعد و برق و غیر آن، در عالم انفس همچنانست.

عالم انفس

(جيئن آفاق واري عالم (جهان) ۾ زمين آهي، آسمان، سج، چنڊ، ستارا آهن، نور ۽ ظلمت، گوڙ ۽ وڄُ، ۽ ٻيون شيون آهن، تيئن عالم انفس ۾ آهن

- زمينش عقيدت، (عالم انفس جي زمين (جنهن تي بنياد پڌل آهي) عقيدت آهي)
- آسمانش معرفت، (عالم انفس جو آسمان معرفت آهي)
- ستارگانش خطرت، (سندس تارا خطرت apprehensions آهن)
- ماهش فکرت، (سندس چنڊ فڪر يا خيال آهي)
- آفتابش فراست، (سندس سج سمجھ فراست آهي)
- نورش طاعت، (سندس نور طاعت، شريعت جي تابعداري آهي)
- ظلمتش معصيت، (سندس اونده انڌوڪار نافرماني (گناھ) آهي
- رعدش خوف و مخافت، (سندس گرج گوڙ رعد خوف ۽ مخافت آهي)
- برقش رجاء و امنيّت، (سندس وڄ يا برق اميد ۽ امنيَّت آهي)
- ابرش همّت، (سندس ڪڪر يا بادل همَّت اڳتي وڌڻ جي چاهت شوق جو جذبو)
- بارانش رحمت، (سندس مِينهن يا وَسَ رحمت خداوندي آهي)
- درختش عبادت، (سندس وڻ عبادت آهي)
- ميوهاش حکمت.(سندس ميوو ڦر، يا ڦل، حڪمت آهي.)

شاه اين عالم کيست؟ دل (انهي جهان جو بادشاھ ڪير آهي؟ جواب دل)
اين شاه را وزير کيست؟ عقل (انهي بادشاھ جو وزير ڪير آهي؟ عقل.)

- سپاهش، حواسّ (سندس سپاهي حواس آهن)
- چاکرش، دست و پاى (سندس نوڪر هٿ ۽ پير آهن)
- جاسوسش، گوش (سندس جاسوس ڪن آهن)
- رقيبش، چشم ترجمانش، (سندس رقيب، نگهبان اهي اکيون آهن جن مان اندر جي ترجماني ٿئي)
- زبان داعيش، (زبان سندس سڏيندڙ، حق جو آواز بلند ڪرڻ واري.)
- خاطر رسولش، (سندس خاطر، طبع يا اخلاق سندس پيغام پهچائيندڙ)
- الهام سفيرش، (الهام سندس سفير آهي)

- علم سلطانش! (علم سندس سلطان آهي، يعني دليل يا برهان)

حقّ جلّ جلاله پاكست و بزرگوار. آن خداوندی که از مشتی خاك چنين صنعی پيدا کرد، و در آفرينش وی قدرت خود اظهار کرد. ازين عجبتر که (حق جل جلاله پاڪ آهي ۽ مٿاهون اوچو، وڏو. اهو خداوند جنهن خاڪ جي مُٺ مان اهڙي صنعت (آدم عليه السلام) پيدا ڪئي، ۽ ان جي پيدا ٿيڻ جو ذڪر پنهنجي قدرت جي اظهار سان ڪيائين، انهيءَ کان وڌيڪ عجب جي ڳالھ اها آهي ته

- از جوهری عالمی آفريد (جوهر مان عالم يا جهان پيدا ڪيائين)
- و از بادی عيسی مريم آفريد، (هوا (ڦوڪ) مان عيسيٰ فرزند مريم جو پيدا ڪيائين.)
- و از سنگی ناقه صالح آفريد، (پٿر مان صالح عليه السلام جي ڏاچي پيدا ڪيائين)
- و از عصاء موسی ثعبانی آفريد، (لٺ مان موسيٰ عليه السلام جو نانگ پيدا ڪيائين)
- و از دودی آسمان آفريد، (دونهين مان آسمان پيدا ڪيائين)
- از نوری فريشتگان آفريد، (نور مان فرشتا، ملائڪ پيدا ڪيائين)
- از ناف آهويی مشك بويا، (هرڻ جي دُن مان سهڻي خوشبوءِ واري مشڪ پيدا ڪيائين)
- از گاوی بحری عنبر سارا، (سامونڊي ڳئون مان عنبر سارا پيدا ڪيائين)
- از کرمی قزّی مايه ديبا، (ڪيڙي مان ريشم جو ميدو پيدا ڪيائين)
- از مُگسی عسلی مصفّی، (ماکيءَ جي مک مان ماکي عسل صاف ڪيل پيدا ڪيائين)
- از خاری گلناری زيبا، (ڪنڊن مان سهڻي گلنار پيدا ڪيائين)
- از گياهی حلوايی با شفا. (گاھ سبزي مان مٺا حلوي کاڄ پيدا ڪيائين)

حقّ جلّ جلاله می‌نماید که: صانع بی‌علّت منم، کردگار بی‌آلت منم، قهّار بی‌حیلت منم، غفّار بی‌مهلت منم، ستّار هر زلّت منم:
(انهن نشاين مان حق جل جلاله ڏيکاري ٿو ته بي سبب بي علت پيدا ڪرڻ وارو آءٌ آهيان، بنان اوزارن آلن جي ڪاريگري وارا ڪم ڪرڻ وارو آءٌ آهيان، بنا حيلي جي سختيءَ وارو قهارآءٌ آهيان، بنا دير جي بخشڻ وارو آءٌ آهيان، هر ڪمزوريءِ عيب جو لڪائيندڙ ڍَڪُ ڍَڪيندڙ آءٌ آهيان.)
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ در آفرينش آدم طورها ساخت،
(آدم عليه السلام جي ٺاهڻ ۾ ڪيترا ئي طور طريقا استعمال ڪيائين.

- يك بار گفت: از خاك آفريدم او را «كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ» (3.59)، 22.5، 30.20، ، 35.11، 40.67) هيڪر چيائين ته خاڪ، مٽي، دز مان ڪيس پيدا ڪيم.
- جاى ديگر گفت: از گِل آفريدم: إِنِّي خالِقٌ بَشَراً مِنْ طِينٍ (38.71)، من سلالة من طين (23.12) ٻين هنڌن تي چيائين ته مون بشر کي طين آلي مٽيءَ مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: از سلاله آفريدم: وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ من طين (23.12) سلالة من ماءِ مهين (32.8) ٻين هنڌن تي چيائين ته مون ڪيس سلاله مٽيءَ جي ٻِتر مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: صلصال مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (15.26، 15.28، 15.33) ٻئي هنڌ چيائين ته مون ڪيس حما مسنون جي صلصال مان پيدا ڪيو.
- جاى ديگر گفت: مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخَّارِ (55.14)

معنى آنست كه:

- اوّل خاك بود، گِل گردانيد (پهريائين سڪي، خشڪ خاڪ، دَزَ هو ان مان آلي مِٽي، گِلِ) ٿيو)
- گِل بود، سلاله گردانيد (آلي مٽيءَ مان سُلاله ٿيو، گهاٽي ڳڙندڙ، لِڳدار چنبڙندڙ مٽي ٿيو)
- سُلاله بود، حماء مسنون گردانيد (سلاله هو ان مان گرم

ٿيڪندڙ، ڳڙندڙ مٽي ٿيو)

- حماء مسنون بود، صلصال گردانيد (ڳرم ڳڙندڙ حماءِ مسنون هو ان مان صلصال ٿيو، کڙڪيدار، آواز ڪندڙ، ٺڪر وانگي، مٽي جو ڳوڙهو ٿيو)
- صلصال بود، جانور گردانيد (بي جان، صلصال ٺڪرهو، ان مان حياتيءَ وارو جاندار پيدا ٿيو)
- مُرده بود، زنده گردانيد (بي ساهو، بي جان مُئل هو، ان مان ساهوارو، زندهه، جيئرو ٿيو.)
- سفال بود، گوشت و پوست و رگ و پی و استخوان گردانيد (پيالي وانگي ڍانچي جهڙو skeleton وانگي هو جنهن تي گوشت، کَل، رڳون، هڏا، چڙهيا.)
- نادان بود، دانا گردانيد. (اڄاڻ. اٽڃاڻندڙ، بي سمجهه نادان هو، چاٽو، سمجهدار داناءُ ٿيو)

چون او را بحال کمال رسانيد، بر خود ثنا کرد که: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ.

جيئن کيس ڪمال جي انهيءَ حال تائين پهچايائين ته پنهنجي تعريف ڪيائين ته بيشڪ اسان انسان کي سڀني کان سهڻي سانچي تقويم ۾ پيدا ڪيو.

همچنين فرزند آدم (بلڪل اهڙي طرح آدم جي اولاد سان ڪيائين.)

- نطفه بود، علقه گردانيد (منيءَ جو قطرو، نطفو هو جنهن مان علقه، رت جو ڊِڳُ ڪيائينس)
- علقه بود، مضغه گردانيد (علقو هو جنهن مان مضغو، گوشت جو ٽُڪڙو ڪيائينس)
- مضغه بود، عظام و لحم گردانيد (مضغو هو جنهن تي هڏا ۽ گوشت چاڙهيائين.)
- مرده بود، زنده گردانيد (بي ساهو، بي جان مُئل هو تنهن ۾ ساهه وڌائين)
- نادان بود، دانا گردانيد (اڄاڻ، اٽڃاڻ، نادان هو، چاٽو، داناءُ ڪيائينس)
- آن گه بر خود ثنا کرد که: فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ. (ان وقت

پنهنجي ثناءَ ڪيائين ته برڪت وارو آهي الله سڀني کان سُٺو خلقيندڙ)
خاك را و نطفه را از حال بحال ميگردانيد، تا آنچه در ازل حكم كرده و قضا رانده بر وى برفت. همچنين سعيد را و شقى را از حال بحال ميگرداند گه در طاعت، گه در معصيت، گه در مجلس علم، گه در مجلس خمر، گه شادان و گه گريان تا آخر عهد كه عمر شمرده بسر آيد و حكم ازلى درآيد: امّا الى الجنّة و امّا الى النّار. اگر دوزخى بود: ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِينَ، و گر بهشتى بود: فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ. حقّ جلّ و علا كرامت فرمايد بفضل و كرم خويش.
(آدم عليه السلام کي جنهن خاڪ مان جوڙيائين) ۽ آدم جي اولاد کي جنهن نطفي مان جوڙيائين (ٻنهي کي هڪڙي ارتقائي evolutionary حال کان ٻئي ارتقائي حال ۾ ڦيرائي ٿو. ايستائين جو ازل ۾ جيئن حڪم ڪيائين ۽ ان تي قضا وارو حڪم پورو ٿيو. اهڙي ئي نموني سڀاڳي سعيد ۽ نڀاڳي بدبخت ٽٽل دل واري شقيءَ کي هڪڙي حال مان ٻئي حال ۾ ڦيرائي ٿو، ڪڏهن طاعت فرمانبرداريءَ واري حال ۾ ته ڪڏهن بيفرماني گناه واري حال ۾، ڪڏهن علم جي مجلس ۾، ڪڏهن خمر جي مجلس ۾، ڪڏهن خوشيءَ واري حالت ۾ شادان، ڪڏهن روئٹهارڪو گريان، ايستائين جو وعدي ڪيل وقت جي پڇاڙي اچي ٿي پهچي، ۽ ازلي حڪم پورو ٿو ٿئي ۽ يا ته جنت ڏانهن يا ته جهنم ڏانهن (روانو ٿو ٿئي). جيڪڏهن (ازل جي لکئي مطابق دوزخي هو ته حڪم پورو ٿو ٿئي ته ثم رددناه اسفل سافلين. (پوءِ اسين کيس هيٺاهين کان هيٺاهين، بدترين جهنم ۾ موڪليون ٿا.) پر جيڪڏهن ازل جي لکئي مطابق بهشتي آهي ته پوءِ فلهم اجر غير ممنون جو حڪم ٿو ٿئي (يعني پوءِ انهيءَ لاءِ اڻ ميو اجر آهي.) حق جل و علا ، پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان پنهنجي ڪرامت ٿو ڪري.